

Natuur en landschap kan rijker met juiste beheer

Hans van den Bos | Hunebed onder linde

Natuurbeheerders hebben veel meer keuzemogelijkheid dan ze vaak denken. Volgens historisch geograaf Theo Spek is er voor natuurbeheerders meer onder de zon dan de streefbeelden die ze nu voornamelijk nastreven, dus meer dan het arcadische landschap met bloeiende heidevelden uit de negentiende eeuw en de oernatuur waar de mens zo min mogelijk invloed op uitoefent. Spek laat in zijn proefschrift ‘Het Drentse esdorpenlandschap’ zien dat het landschap en de natuur rijker kunnen worden dankzij een gevarieerd beheer.

In zijn proefschrift beschrijft Spek de ontstaansgeschiedenis van het Drentse esdorpenlandschap. Dat landschap is volgens Spek niet altijd het sterk samenhangende geheel van dorpen geweest met daaromheen essen (oude akkers), graslanden bossen en heidevelden. Uit detailstudies die Spek deed naar de ontwikkeling van de dorpen Balloo,

Valthe, Gasselte en Ansen blijkt dat die dorpen zich op geheel eigen wijze hebben ontwikkeld.

Het Drentse landschap is veel jonger dan altijd gedacht en was bovendien vroeger veel rijker, stelt Spek. “De schaapskudden zijn pas na de middeleeuwen ontstaan”, vertelt Spek. “De plaggenbemesting stamt uit de vijftiende, zestiende eeuw

en niet uit de tiende zoals veel mensen denken. Ook de paarse heidevelden die we kennen, zijn nog jong. De heidevelden in de middeleeuwen waren heel anders: groene heide met grassen, struwelen en bosjes. Het was een heel rijk en gevarieerd mozaïeklandschap.” Spek ontdekte dit door zeven vakgebieden te combineren, waaronder naast de historische geografie de bodemkunde, de paleontologie en de naamkunde. Hij vindt deze multidisciplinaire aanpak een verrijking voor het historisch-geografisch onderzoek dat zich meestal beperkt tot archiefonderzoek en oude kaarten.

Wildbeheer van 800 jaar geleden

Spek aarzelt als hem wordt gevraagd naar praktische vingervijzingen voor beheerders van natuur en landschap. Wat hij als onderzoeker - en collega's van andere disciplines, benadrukt hij - kan betekenen voor beheerders is het aanleveren en verfijnen van referentiebeelden. Het beheer van natuur en landschap stoelt nu teveel op twee stokpaardjes, vindt hij. Bij natuurbeheer wordt vaak gerefereerd aan het landschap uit de negentiende eeuw, bij natuurontwikkeling aan het landschap uit de prehistorie. “Daartussen zit een enorme variatie aan referentiebeelden die botanisch en landschappelijk veel interessanter zijn. Het middeleeuwse landschap bijvoorbeeld is een parklandschap met een onvoorstelbare variatie aan ecologische gradiënten en veel gevarieerdere overgangen van open naar gesloten landschap.”

Met zijn onderzoek wil Spek het natuur- en landschapsbeheer nieuwe en rijkere referentiebeelden geven. In plaats van denken in strakke afgekaderde onderscheidingen in het landschap - open heidevelden versus dichte bossen, landbouw versus natuur, beekdal versus essenlandschap, enzovoorts - kunnen beheerders dankzij het onderzoek van Spek putten uit een rijker palet aan referentiebeelden. “Het halfopen landschap is van 3000 voor Christus tot 1500 na Christus het meest voorkomende landschapstype geweest op de zandgronden.”

Dat blijkt volgens Spek uit oude bronnen. Op kaarten van voor de zeventiende eeuw, kom je in Drenthe en in Brabant bijvoorbeeld veel de aanduiding ‘wildernissen’ tegen. Die term refereert volgens hem niet aan heide, zoals vaak wordt gedacht. Waarschijnlijk gaat het hier juist om bosschages, struiken en struwelen. En de naam ‘loo’ komt bijvoorbeeld veel voor op de hogere zandgronden. Dat refereert aan die halfopen landschappen, die zwaar begraasd werden. “Zulke landschappen zijn we helemaal kwijt geraakt. Er zijn dus allerlei tussencategorieën. In de middeleeuwen was Drenthe bijvoorbeeld veel meer een halfopen landschap met verspreide bomen en boomgroepen. Het werd ook sterk begraasd, en dat zie je nauwelijks meer. Het New Forest bij Southampton is een van de weinige voorbeelden die nog over is. Dat wordt begraasd door pony's, koeien, maar ook varkens. Daar zie je bossen, heide, maar ook alles er tussenin.”

Typierend voor het middeleeuwse landschap was ook de sterke verweving tussen natuur en landbouw. Je had vlasakkers met aparte vlassonkruiden, zoals de vlassdolik en het vlasswarkruid die nu heel zeldzaam zijn. Alleen al die vlassakkers hadden een eigen milieu. Daarnaast had je ook nog roggeakkers, en je had overal verschillen in bemesting en grondbewerking. Het was heel gevarieerd in beheer. En dat is volgens Spek zelfs iets dat stamt uit de prehistorie. “In de hele landschapsgeschiedenis vanaf de Neanderthalers wordt het landschap gevormd door mensen. Jagers en verzamelaars hebben al grote stukken bos plat gebrand om meer ruimte te krijgen voor de herbivoren. Dat was wildbeheer, zo rond 6000 voor Christus.”

Groene heide

De variatie aan milieus die je als beheerder nastreeft door in te zetten op zo'n mozaïek van landbouw, natuur, open plekken, bosschages, essen, heideveldjes, enzovoorts leiden volgens Spek zowel landschappelijk als ecologisch tot een veel grotere rijkdom met meer ecologische gradiënten. Een voorbeeld zijn de middeleeuwse bossen. “Daarin had je ook heel veel variatie. Er zijn acht à tien veldnamen voor bossen en struwelen in die tijd. Die variatie heeft alles met beheer te maken.”

Makkelijk is zo'n mozaïek overigens niet te verwezenlijken omdat veel van zulke ideeën heel duur zijn. Er is intensief en dus duur beheer nodig, en extensieve dus weinig winstgevendende landbouw. Toch heeft Spek goede hoop dat er met de referentiebeelden die hij heeft aangeleverd daadwerkelijk geëxperimenteerd gaat worden. “Het Drents Landschap heeft langs de Reest akkers aangekocht. Daar zou je kunnen proberen om die rijkdom terug te krijgen. Men kan daarbij gebruik maken van de expertise van wetenschappers die bijvoorbeeld weten wat er op die akkers gebeurde.”

Ook in de heidevelden kan er volgens Spek meer variatie komen dan de eentonige monocultuur die er nu staat. “Heide was groene heide. Hoe je dat nu kan ontwikkelen is een vraag voor beheerders. Het natuurbeheer is nu gericht op het behouden van de heide. In Noorwegen heb je kustheide. Dat zijn heischrale graslanden met een armer klimaat en veel meer kruiden: groene heide.”

Het is volgens Spek ook vaak een kwestie van goed richten van beheer. Variatie kan namelijk ook op een simpele en dus goedkope manier. Bijvoorbeeld in de voor Drenthe kenmerkende heggenlandschappen langs de beekdalen en stroomdalen. “Die waren in de negentiende eeuw heel erg verkaveld en gecompartmenteerd. Nu zijn ze vaak privé-bezit. In de middeleeuwen was het collectief bezit dat collectief werd begraasd. Daardoor kreeg je een halfnatuurlijk landschap met hooilanden, wilgenstruwelen en broekbossen. Als het heggenlandschap goed is bewaard, dan moet je het zo houden. Maar daar waar het heggenlandschap grotendeels is verdwe-

nen, bijvoorbeeld door ruilverkaveling, zou je heel goed grote grazers kunnen inzetten om weer dat halfnatuurlijke, half-open landschap te krijgen.” Ook dat leidt volgens Spek weer tot een rijkere ecologie. “Onderzoekers uit Groningen komen tot de conclusie dat alle planten waarvan de zaden in de vacht van dieren werden meegeëten, verdwijnen.”

‘Heilige’ bomen

Spek denkt dat ook de kroonjuwelen van het Drentse landschap, de hunebedden, veel beter in het landschap ingepast kunnen worden. Nu staan veel hunebedden volgens Spek vaak wat verloren in het landschap, verborgen in het bos. “Maak een nieuwe landschappelijke inpassing”, daagt hij uit. “Hunebedden stonden op open plekken in het oerwoud, een woud van eiken en lindes. Het blijkt dat eiken en lindes in clusters groeiden, in een soort mozaïekpatroon. Vergelijkbaar met wat je nu nog ziet in het Amazonegebied.” Lindes zouden ook een ecologische verrijking zijn, stelt Spek. “Onderzoek van Alterra toont aan dat lindes hun eigen bodems verbeteren. Ze gaan de podzolering tegen. Na dertig jaar verschijnen in deze lindebossen veel oude bossoorten. Lindes zijn voor de natuurwaarden dus een nuttige soort waar volgens mij wel mogelijkheden voor zijn zodat je de hunebedden in hun oorspronkelijke habitat kan plaatsen. “Staatsbosbeheer gaat het Valtherbos omvormen tot een

natuurbos. Dat zou een mooie plek zijn.”

Spek maakt zich wat betreft het Drentse landschap over twee dingen zorgen: de sterke verbossing en de toekomst van de landbouw. “Drenthe is aan het dichtgroeien. Landschappen die open of halfopen waren, die groeien dicht. Bossen schie-ten door, ze lijken wel heilig. Dat bleek wel bij het opstellen van de Landschapsvisie Drentsche Aa. Landschapsarchitect Benno Strootman wilde bij boswachterij Grollo, waar veel pingo’s en poeltjes zitten, het dichte dennenbos kappen om zo meer zicht te krijgen op het water. Dat is een hele rel ge- worden, en uiteindelijk heeft hij het plan uit de visie moeten halen. Maatschappelijk was het een stap te ver.” Over de aandacht voor het Drentse landschap is Spek tevreden. “De hele streek weet dat ze het moeten hebben van het landschap. De provincie heeft in 1998 een nota Landschap geschreven en daarin staat ook dat het Drentse landschap het belangrijkste economische kapitaal is van de provincie.” Maar er moet een oplossing komen voor de teloorgang van de landbouw, want dat was en is een zeer belangrijke beheerder voor natuur en landschap, vindt Spek. “Voor ons vak is het een drama als er geen oplossing komt voor de landbouw. We hebben nu ongeveer zesduizend jaar landbouw in ons land. En dan zou het juist in onze tijd verdwijnen!” ♦

Martin Woestenburg is freelance journalist

Hans van den Bos | Borkener Paradies (D)

